

811.163.41'282'34
821.163.41.08-32

Емилија Реџић
Мићовић D. Филозофски факултет
Косовска Митровица

ФОНЕТСКИ ДИЈАЛЕКТИЗМИ У КЊИЗИ КРАТКЕ ПРОЗЕ МАЛЕ МЕТОХИЈСКЕ ПРИЧЕ ДРАГУТИНА МИЋОВИЋА

Апстракт. Овај рад представља анализу фонетских дијалектизама у делу *Мале метохијске приче* Драгутина Мићовића. С обзиром на чињеницу да се у овим причама појављују ликови разне националне и верске припадности из разних крајева, који са собом носе карактеристике својих говора, очекивало се да ће у дијалозима бити пронађен велики број занимљивих дијалекатских облика.

Ексерпирани дијалекатски облици су обрађивани на фонетском плану; уз сваку одредницу, дат је и контекст у којем се она налази, ради лакшег разумевања. Такође, код одређених примера, дато је објашњење у фусноти, ако смо то сматрали потребним, уз помоћ адекватне литературе. Компаративном анализом са дијалекатским стањем у говорима из којих ти облици потичу одређен је њихов карактер.

На основу извршених анализа, добијена је дијалекатска слика која показује да се у овим занимљивим, кратким причама косметски писац Драгутин Мићовић користи призренско-тимочким, косовско-ресавским и зетско-сјеничким дијалектом, а све то уз књижевне облике, углавном ради стилске сврхе.

Кључне речи: Драгутин Мићовић, *Мале метохијске приче*, дијалекти, дијалектски облици, фонетика, вокали, консонанти.

Драгутин Мићовић рођен је 1928. године у Пећи, где је провео и детињство. Приче је почео да објављује још 1952. године у разним часописима и листовима. Његови радови су штампани у *Малом борцу*, *Нашем веснику*, *Јединству*, *Побједи*, *Рилиндји*, *Стремљењима*, *Граничару*, *Народној армији*, итд.

Као корпус за ово истраживање послужиће његова збирка кратких причица, која носи назив *Мале метохијске приче*. Објављена је у Приштини 1975. године.

Најчешћи мотиви који се срећу у његовим причама јесу живот и борба косовско-метохијске омладине у време рата; верно је приказан њихов отпор и непоколебљива вера у слободу. Читајући ове приче, улазимо у један свет другачији од оног који ми данас познајемо, свет који је за нас старински, али који тражи пут ка новом, лепшем и светлијем људском животу.

Кроз причање и ликове у Мићовићевој прози, Метохија нам, са свим својим људима, патњама, осећањима, али и вером у бољу будућност и живот, борбом против окупатора за време рата, постаје ближа, приснија и познатија. Приказује ликове разних народа и народности, а узете из стварног живота. Међу њима има Срба, Црногораца, Турака, итд. Јединство и братство међу људима представљају идеје водиље у његовом приповедачком раду.

Сагласно чињеници да ове кратке прозне творевине представљају поприште ликова разне националне и верске припадности, из разних крајева, да се закључити да ово дело обилује страном лексиком, најчешће турског порекла, као и дијалектизмима који се у великом броју јављају у дијалозима. У разговорима мештана, дошљака и староседелаца, могу се запазити чак три дијалекта: призренско-тимочки, косовско-ресавски и зетско-сјенички. Приметне су маркантне дијалекатске карактеристике на фонетском, морфолошком и лексичком нивоу. Дијалекатски облици доприносе богатству лексикона ових кратких прича, приближавајући читаоцима атмосферу и амбијент који је владао у периоду на који се оне односе, те утичу и на њихову аутентичност.

Дијалектизми су познати као речи које се употребљавају у једној говорној области, а то значи само у једној дијалекатској зони. То су речи које припадају разговорном језику те области, те означавају друштвене потребе дате дијалекатске територије. Оне се јављају као фонетске и морфолошке дијалекатске особине дате зоне, али се највише јављају као дијалекатска лексика. Познати су и обрађивани лексички дијалектизми у језику многих наших писаца.¹

Кад се писцу укаже потреба амбијенталне типизације, он у своје дело уноси дијалекатску лексику и тако постиже креације уметничких слика средине. Дијалектизми су лексичка изражајна средства у књижевном делу којима се писци служе за бојење средине и њених ликова карактеристичних по неким елементима (етничким, менталним, психолошким) те средине. Евокативна функција дијалектизама чини их експресивним изражајним средствима којима се повећава сликовитост.

Иако нам је, на овом месту, првенствени задатак да размотримо дијалекатску лексику и начин на који она функционише у одабраном делу, чини се неопходним да се осврнемо и на однос према говору из кога та лексика потиче, као и на начин њеног коришћења.

С намером да проучавамо дијалектизме у неком делу, треба се

¹ Много је радова посвећених дијалектизмима Његошевом *Горском вијенцу*, на пример, као и језику Боре Станковића, Стевана Сремца, итд.

најпре осврнути и на Дијалектологију², те се подсетити свих дијалеката у српском језику и њихових карактеристика. Наиме, насупрот стандардном, књижевном језику стоје дијалекти одређених територија, који одступају од стандардне норме на свим језичким нивоима. Међу разликама које деле данашње српскохрватске дијалекте има таквих које засецају у језичку структуру, дакле које се тичу самих саставних елемената језика, а не само присуства овог или оног елемента у појединим конкретним случајевима. Говори у неким крајевима имају аналитичку деклинацију место синтетичке, као и аналитичку компарацију место синтетичке; даље, има низ говора који не знају за аорист и имперфекат. Сличан је значај и извесних гласовних црта, јер неки говори не познају разлику између силазне и улазне интонације, разлику квантитета, и све ове особине у битној мери одређују лик обличког система у одговарајућим говорима (Ивић 1985: 21).

У српском језику постоји шест дијалеката штокавског наречја: шумадијско-војвођански, источно-херцеговачки, косовско-ресавски, призренско-тимочки, сврљишко-заплањски и смедеревско-вршачки.

У корпусу који је анализиран забележене су дијалекатске особине призренско-тимочног, косовско-ресавског и зетско-сјеничког дијалекта.

Важно је напоменути да се дијалекатске одлике односе на дијалоге и монологе у Мићовићевим причама. Наиме, писац се у приповедању користи екавицом; користи неке дијалекатске одлике само на нивоу лексике, при чему подразумевамо неке локалне речи и изразе, док су дијалози и монолози књижевних ликова дати на неком од поменутих дијалеката, са свим одликама ових говора.

ВОКАЛИ

Јат и појаве у вези са јатом. – По ономе што је рефлекс јата³ дао у српском језику, разликују се (и)јекавски и екавски говори. Рефлекс дугог јата јавља се у две варијанте: једносложној и двосложној. Познато је да

² Првим нашим дијалектологом сматра се Вук Карацић, а после њега дијалектима су се интензивније бавили Милан Решетар, Александар Белић, Павле Ивић и др.

³ „Од свих питања из фонетике штокавског дијалекта најбројнија су она која су везана за судбину вокала *ѣ*. О тим питањима се расправља више од једног столећа [. . .] Ијекавски говори пружају доста разнолику слику када је у питању рефлекс *ѣ* у секвенци *рѣ*. Ту прво разликујемо двојак квантитативне вриједности *ѣ*: дуго *ѣ*–које по правилу, даје двосложни рефлекс *-ије*: *бријег*, *ријеч*, и кратко *ѣ*–чији су рефлекси доста неуједначени. Они зависе како од положаја који је имао вокал у ријечи, тако и од региона на ијекавском подручју. Управо, рефлекси кратког *ѣ* иза *р* у ијекавским говорима, укључујући и ијекавски стандард, су тројаки: *ри*, *рје* и *ре*“ [Пецо 1997: 246-247].

западнији и северозападни говори чешће чувају једносложни изговор, док је двосложни обичајнији на југу и југоистоку.⁴ У одабраној прози Драгутина Мишовића налазимо ијекавску и екавску замену јата у дијалозима, а у приповедању се служи искључиво екавицом. Пошто је пронађено много таквих примера, у даљем раду навешћемо по неколико примера забележених у анализираној грађи.

Ијекавска/јекавска замена јата:

- *мјешћани* – А дошљаци би подсмешљиво звали мештане: мјешћани, Пићанци (Мишовић 1975: 17);
 - *нијесу* – Ово и нијесу прави Немци (Мишовић 1975: 30);
 - *бијеле* – ... како би сам рекао: „ни бијеле кобиле ...“ (Мишовић 1975: 30);
 - *гдје* – Тамо гдје чујеш свирку – ето те ... (Мишовић 1975: 80);
 - *бјежи* – Кад се наљутиш, гуја бјежи у палнину од тебе (Мишовић 1975: 80);
 - *мјеста* – Једна женска глава, која није из овога мјеста ... (Мишовић 1975: 81);
 - *лијеву* – Кад сам га први пут подојила, дала сам му лијеву сису (Мишовић 1975: 81);
 - *обадвије* – ... с обадвије стране – све ти је он знао (Мишовић 1975: 81);
 - *дијете* – Могу, мајко, могу, но ми чувај дијете и жену (Мишовић 1975: 82);
 - *лијека* – Ту сам виђела да му нема лијека (Мишовић 1975: 82);
 - *запјевати* – ... оћеш ли запјевати нешто мајци својој? (Мишовић 1975: 82);
 - *запјевао* – И запјевао ми је ону о мајци и Меху ... (Мишовић 1975: 82);
 - *пјесмом* – Са том ми је пјесмом издахнуо (Мишовић 1975: 82);
 - *одијело* – Имао је зелено одијело кад је умро (Мишовић 1975: 82).
- Екавска замена јата⁵:
- *несам* – Несам ја ово ћувао да ти акнеш коме стигнеш (Мичовић 1975: 18);
 - *несу* – Ово несу деца, него мађупи (Мичовић 1975: 21).

⁴ У овим рефлексима постоје разлике у погледу изговора гласа *ј*. Он се изговара или потпуно, или је редукован или пак потпуно изостаје. Важно је напоменути да је јотоване извршено у свим говорима, у додиру гласа *ј* из рефлекса јата са гласовима *д, т, л, н*.

⁵ Овде ће бити наведени само они примери који илуструју нестандартне екавске облике, тј. доследан екавизам. То је карактеристика како призренско-тимочких, тако и косовско-ресавских говора.

Икавска замена јата⁶:

- хтио – Свакоме би хтио да учиниш, а за себе си најгори (Мићовић 1975: 80);
- умио – Нико није умио бацати камен кај он (Мићовић 1975: 82).

Рефлекс *је* је, у неким примерима, условио јотовање⁷:

- *ђевојку* – Ту ђевојку нађосмо, јање, моје јање (Мичовић 1975: 24);
- *овђе* – А шта ћете ви овђе, на прилику, у ово доба? (Мичовић 1975: 29);
- *виђела* – Ту сам виђела да му нема лијека (Мичовић 1975: 82).

Апокопа. – Ово је назив за појаву губљења вокала с краја речи. У тексту је забележено неколико таквих примера:

- *обиша'* – Ни Вук га не би обиша', а камоли живи инсан (Мичовић 1975: 25);
- *нек'* – Него, нек' им се траг утре ... (Мичовић 1975: 29);
- *ка'* – Ка' волови ... (Мичовић 1975: 24).

Као апокопу ћемо тумачити и појаву инфинитива без финалног *–и*. Међу забележеним примерима има и глагола на *–ти*, и глагола на *–ћи*.⁸

- *проћ'* – Нејсте, и ово ће проћ' ... (Мићовић 1975: 9);
- *видет'* – И овоме рату ћемо видет' љеђа ... (Мићовић 1975: 26);
- *добацит'* – Дванаест пута да бациш, не би га могао њему добацит' (Мићовић 1975: 82).

Замене вокала. – У свим народним говорима постоје замене вокала. Некад је разлоге томе могуће наћи у њиховом окружењу, тј. у прилагођавању изговора једног гласа другом, некад у тежњи ка отварању или затварању изговора, а некад то бива под утицајем експираторне снаге акцента. Има и случајева које није лако објаснити. У одабраном делу су забележени примери у којима долази до алтернације вокала *е* и *и*.

**е* > *и*:

- *Пићанци* – А дошљаци би подсмешљиво звали мештане: мјешћани, Пићанци (Мићовић 1975: 17);

**и* > *е*:

- *свема* – Да би бем мајки, свема ... (Мићовић 1975: 21);
- *чеји* – А чеји си ти? (Мићовић 1975: 21);

⁶ Пронађена су само два примера икавице на крају романа.

⁷ Навођени су само примери нестандардног јотовања.

⁸ Ова црта карактерише косовско-ресавски и зетско-сјенички дијалекат.

- *свеју* – ... тако кљтва од тебе, од вас свеју (Мићовић 1975: 17);
- *бека* – Зар да му каже да су Немци стрељали нессвладивог бека, Дуја, још првих дана 1941. године у Митровици? (Мићовић 1975: 37).

Друге вокалске појаве. – На крају књиге *Мале метохијске приче* забележен је везник *кај* < *као*. Сматра се да је тај дијалекатски облик настао на следећи начин: *као и* > *каи* > *кај*.⁹

- *кај* – Нико није умио бацати камен кај он (Мићовић 1975: 82).

У анализираној грађи, пронађен је пример речи са почетним *во-* уместо *у-*.

- *воздигао* – ... онај протов унук да је воздигао тавалике две љетве (Мићовић 1975: 18).

КОНСОНАНТИ

Консонант х. – Дијалектизми везани за овај глас тичу се његове редукције у иницијалној, медијалној и финалној позицији.¹⁰ Ова особина карактерише поједине говоре сва три дијалекта – ПТ, КР и ЗС. Највећи број забележених примера везан је за глагол *хтети*.

Финална позиција:

- *уфати*¹¹ – А је љи 'оће да га уфати? (Мићовић 1975: 13);
- *реко'* – Не ли ти реко' ... (Мићовић 1975: 21);
- *и'* – ... и ко и' измисли ... (Мићовић 1975: 29);
- *сиром* – ... па му, сиром, доноси сваки дан по двапут! (Мићовић 1975: 76).

Иницијална позиција:

- *'леб* – Сад ћу ја тебе команданту па да ти узму ту плату и 'леб, бре!

⁹ Секвенца *аи* прешла је у *ај*, што би се могло назвати декомпоновањем секвенце настале девокализацијом једног од вокала у њој (Богдановић – Марковић 2000: 44).

¹⁰ „Консонант *х* ишчезао је у већини говора, а задржао се у Дубровнику и код највећег дела Муслимана, много мање, Хрвата у Босни и Херцеговини. При том се *х* често изговара као грлена аспирација, и чак покатакд звучно“ (Ивић 1985: 135).

¹¹ Већ је запажена и анализирана појава да се уместо сугласничког скупа *хв* јавља консонант *ф*; о тој карактеристици су писали много наши дијалектолози – Милетић, Маретић, Пешикан, Ђупић, Николић. „Уместо *хв* у почетку речи стоји данас обично *ф*-, али се нарочито код старијег света чује и *в*-“ [Милетић 1940: 295].

- (Мићовић 1975: 54);
- *'oћеш* – А *'oћеш*, ако бог да ... (Мићовић 1975: 81);
- *'oће* – Како он *oће* – друге није било! (Мићовић 1975: 81).

„Могуће је да се, код речи које почињу вокалом, појави – као протеза – и неки сугласник коме ту није место“ (Богдановић – Марковић 2000: 76). Најчешће се јављају сонанти *в* и *ј*, али бележимо и примере у којима се велар *х* појављује, иако му по пореклу ту није место.

- *хене*¹² – Хене га, и хоца Пуриљевић поје! (Мићовић 1975: 21).

Африкатизација. – „У више говорних области постоји појава *пс* > *пц*, *пш* > *пч*, *шк* > *чк*“ (Богдановић – Марковић 2000: 68). То значи да сугласници *с*, *ш* и суседству са *п*, *к* прелазе у африкате. У анализираној грађи, налази се један пример овог типа:

- *пцето* – Ах, ћен ћафири, пцето од пцета, бре ... (Мићовић 1975: 18).

Сонанти *в*, *ј*. – Гласови *в* и *ј* одликују се ослабљеном артикулацијом у неким говорима, па често и потпуно изостају.

Најчешће се губи финално *-ј* иза дугог вокала, уколико нема алтернације финалног са унутрашњим положајем (*крај* – *краја*). У тексту бележимо примере тог типа:

- *немо'*¹³ – ... полако, немо' да трћиш пред руду ... (Мићовић 1975: 13);

Сонант *ј* често нестаје и из медијалног положаја; пронађен је један пример који илуструје ову појаву.

- *божи* – А немој тако, за ајтар божи (Мићовић 1975: 81).

Пронађени су и примери у којима се сонант *в* губи из медијалног положаја.

- *чо'ек* – Ништа нема о чем чоек живи ... (Мићовић 1975: 24);
- *спа'ам* – А, богме и ја спа'ам ... (Мићовић 1975: 29).

Африкате *ч*, *џ*, *ћ*, *џ*. – Изговор *ч*, *џ* варира у више говорних зона. Углавном се изговор мења у правцу умекшања, дакле у правцу *ћ*, *џ*, што у неким областима доводи и до њиховог потпуног изједначавања, чиме се два пара африката (*ч* : *ћ* и *џ* : *џ*) свODE на један пар.¹⁴

¹² Показно-императивни узвици гласе: *ено*, *ето*, *ево*; у овом примеру, поред протетичног *х*, примећујемо и супституцију крајњег вокала *о* вокалом *е*.

¹³ Овај облик бележимо у различитим контекстима, али, због простора, нису навођени сви примери.

¹⁴ У науци има мишљења да је умекшанији изговор *ч*, *џ* био одлика говора чаршија и касаба у којима је турски живаљ био у већини.

- *трђиш* – ... немо' да трђиш пред руду ... (Мићовић 1975: 13);
- *ћиниш* – Шта то ћиниш, море Васко? (Мићовић 1975: 18);
- *ћиним* – Како шта ћиним, море? (Мићовић 1975: 18);
- *ћувао* – Несам ја ово ћувао да ти акнеш коме стигнеш (Мићовић 1975: 18);
- *ћујеш* – Ћујеш, немо ти да ћиниш ајгаре с меном ... (Мићовић 1975: 18);
- *ћасан* – Ћасан ве крс поразео, да бог да (Мићовић 1975: 21);
- *ћуо* – ... је си љи ме ћуо? (Мићовић 1975: 21).

Сонанти л и љ. – У српским дијалектима обично се добро одржавају парови *л : љ* и *н : њ*, али има и поремећаја. „Може доћи до умекшавања *л* и изговора у правцу *љ*, па и потпуног прелаза у овај палатал, а може и *љ* кренути ка губљењу разлике у односу на *л*, па се зауставити на полумекком изговору (*л'*)“ (Богдановић – Марковић 2000: 59). У одабраној грађи пронађени су примери који илуструју појаву умекшавања сугласника *л* испред вокала предњег реда – *е* и *и*.

- *гљедаш* – Де гљедаш (Мићовић 1975: 8);
- *љепо* – Љепо ти се вељи: додај, додај ... (Мићовић 1975: 8);
- *вељи* – Љепо ти се вељи: додај, додај ... (Мићовић 1975: 8);
- *љи* – Је љи си добро? (Мићовић 1975: 10);
- *љетву* – Бини-бини, па, клап – љетву! (Мићовић 1975: 18);
- *одљетиш* – ... татонамо ћеш да одљетиш ... (Мићовић 1975: 18);
- *даљеко* – Е, тебе не, како, даљеко било (Мићовић 1975: 18);
- *кљетва* – Како ова плувачка од мене, тако кљетва од тебе, од вас свеју (Мићовић 1975: 21);
- *љеба*¹⁵ – Љеба нема, а дувана нема ... (Мићовић 1975: 24);
- *љеђа* – И овоме рату ћемо видет' љеђа ... (Мићовић 1975: 26).

Сугласничке групе. – Дистрибуција консонаната у многим говорима има особине које су различите од стања у стандардном језику. Углавном су то специфичне последице асимилационих и дисимилационих процеса. У одабраном делу су забележени примери у којима долази до упрошћавања сугласничких група.

Финалне групе *–ст*, *–зд* упрошћене су отпадањем експлозива. Ова црта карактерише већину говора сва три поменута дијалекта. Међутим, у анализираној грађи бележимо само један пример тог типа:

- *крс* – Ћасан ве крс поразео, да бог да (Мићовић 1975: 21).

До упрошћавања сугласничких скупова долази и на почетку речи, па имамо примере типа:

¹⁵ Поред поремећене опозиције *л : љ*, у овом облику запажамо и губљење велара *х* (*хлеба*).

- de^{16} – Де гљедаш (Мићовић 1975: 8).

ЛИТЕРАТУРА

1. Мићовић 1975: Драгутин Мићовић, *Мале метохијске приче*, Приштина: Јединство.
2. Барјактаревић 1966: Данило Барјактаревић, „Новопазарско-сјенички говори“, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XVI, I/XIV +1/177, Београд.
3. Богдановић – Марковић 2000: Недељко Богдановић и Јордана Марковић, *Практикум из дијалектологије*, Ниш: Филозофски Факултет Универзитета у Нишу;
4. Вуловић 2010: Наташа Вуловић, *Лексика у приповеткама Лазе К. Лазаревића*, Београд: Институт за српски језик САНУ;
5. Вушовић 1930: Данило Вушовић, „Прилози проучавању Његошева језика“, *Јужнословенски филолог*, књ. IX, Београд, 93-196.
6. Ивић 1985: Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, Нови Сад: Матица српска.
7. Ивић 2001: Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића Сремски Карловци;
8. Јашовић 2014: Голуб Јашовић, *Дијалекатска лексика у „Страорима“ Ратка Поповића*, Косовска Митровица: Филозофски факултет;
9. Јшовић 2014: Голуб Јашовић, *О говору и именима Угљара код Приштине*, Косовска Митровица, Филозофски Факултет;
10. Лилић 1995: Драган Лилић, *Језик приповедања Пере Стефановића*, Приштина: Филозофски Факултет у Приштини;
11. Лилић 2011: Драган Лилић, *Лексика и фразеологија у прози Слободана Цунића*, Косовска Митровица: Филозофски Факултет Универзитета у Приштини;
12. Ресо 1989: Asim Ресо, *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, Beograd: Научна књига;
13. Пецо 1977: Асим Пецо, „Судбина кратког $\acute{e}$ иза p у ијекавским говорима штокавског дијалекта“, *Јужнословенски филолог*, књ. XXXIII, Београд;
14. Пижурица 1981: Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*, Титоград: ЦАНУ, Одјелење умјетности, књ. 2, Посебна издања, књ. 12.
15. Пијановић 2010: П. Пијановић, *Књижевност и српски језик*, Београд: Завод за уџбенике;
16. ŠKALJIĆ 1966: Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*,

¹⁶ Овај облик бележимо неколико пута, али нема потребе за навођењем свих контекста.

17. Sarajevo: Svjetlost.

Emilija Rdzovic
Summary

This work presents an analysis of phonetic dialecticism in the literary work *Мале метохијске приче* written by Dragutin Mićović. It was found a number of interesting dialectal forms in the dialogue itself, due to the fact that in these stories appear characters of various national and religious affiliation from different parts which carry the characteristics of their speech.

The recorded dialectal forms are processed in the phonetic plan; for easier understanding with every word, the context is given in which the word is located. Also, in certain cases, the explanation was given in a footnote, if we considered it necessary, with the help of adequate literature.

Based on the analysis, a dialectal picture was obtained that shows that in these interesting short stories, the writer Dragutin Mićović uses prizrensko-timočki, kosovsko-resavski and zetsko-sjenički dialect with literary forms, mainly for stylistic purposes.